

УДК 35

ДЯЧЕНКО Андрій Васильович,
аспірант НАДУ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Розглядаються основні нормативно-правові акти, прийняті з метою дотримання прав внутрішньо переміщених осіб в Україні. Аналізуються і міжнародні норми, які регулюють права людини, яка має статус внутрішньо переміщеної особи, зокрема Керівні принципи з питання переміщення осіб всередині країни. З метою удосконалення чинної нормативно-правової бази пропонується розробити комплексну програму перепідготовки та працевлаштування внутрішньо переміщених осіб; програму інтеграції та реінтеграції внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: внутрішньо переміщена особа, державна політика, переселенці, вимушена міграція, соціальний захист, соціальна політика, реінтеграція.

Diachenko A. V. Legal principles of public policy reintegration of internally displaced persons in Ukraine

The article considers the basic legal acts adopted in order to keep the rights of internally displaced persons in Ukraine. The author analyzes the international norms regulating human rights with the status of internally displaced persons, including Guidelines on the movement of persons within the country. In order to improve the current regulatory framework the author proposes to develop a comprehensive program of training and employment of internally displaced persons; Program of integration and reintegration of internally displaced persons.

Key words: internally displaced persons, public policy, pumigrants, forced migration, social protection, social policy, reintegration.

Постановка проблеми. На сьогодні кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) з Донецької та Луганської областей, а також АР Крим перевищує 1 млн осіб. Зафіксовано кілька міграційних хвиль, безпосередньо пов'язаних з періодичністю та інтенсивністю бойових дій. Відсутність перспектив швидкого відновлення контролю держави за всіма територіями має наслідком подальше збільшення масштабів внутрішньої міграції населення.

Уряд України вживає заходи щодо вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб, багато зусиль докладають міжнародні організації, волонтери, благодійні організації та окремі громадяни. Однак реалізація термінових заходів і приватних ініціатив не має необхідного потенціалу для комплексної підтримки в середньостроковій перспективі внутрішньої міграції населення з тимчасово не контрольованих Україною територій Донецької та Луганської областей і АР Крим.

Формування механізмів реінтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні пов'язано із значними труднощами і вимагає вирішення важливих теоретичних питань, які багато в чому є новими для науки. Таке дослідження має і велике практичне значення. Його результати можуть бути використані для вдосконалення існуючої системи соціального захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема реінтеграції ВПО в Україні стала темою Міжнародної науково-практичної конференції «Внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та можливості», присвяченої пошуку шляхів допомоги вимушеним переселенцям і виробленню загальної стратегії такої допомоги. Конференцію організовано Інститутом економіки та прогнозування НАН України спільно з Інститутом демографії і соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Фондом народонаселення ООН та громадською організацією «Конгрес Сходу України» [8]. Участь у роботі конференції взяли представники Управління Верховного комісара ООН у справах біженців у Білорусі, Молдові та Україні, Світового банку у справах України, Білорусі та Молдови, Представництва Європейського Союзу в Україні, Українсько-німецького форуму, посольств, комітетів Верховної Ради України, центральних органів виконавчої влади, наукових економічних шкіл системи вищої освіти, неурядових дослідних центрів, громадських організацій, а також провідні науковці в галузі економіки, соціології, соціальних і регіональних досліджень.

Метою статті є аналіз нормативно-правового забезпечення реінтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку зі зростанням проблеми внутрішніх недобровільних переміщень в інших країнах, поступово сформувалося розуміння необхідності вироблення спільних підходів до розв'язання проблем осіб, переміщених у межах власних країн, та надання суверенним державам міжнародної допомоги в цьому питанні.

У 1972 р. Генеральна Асамблея ООН розширила мандат Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), який охоплював біженців та шукачів притулку, тобто людей, вимушених залишити країну проживання та шукати міжнародного захисту, на осіб, переміщених всередині власних країн. У 1998 р. структури ООН схвалили документ «Керівні принципи з питання переміщення осіб всередині країни» [7]. Світова спільнота виходила з того, що, хоча чинне міжнародне гуманітарне право та норми із захисту прав людини поширюються на ВПО, але в деяких аспектах вони не є достатніми для забезпечення належного захисту. «Керівні принципи з питання переміщення осіб всередині країни» не є обов'язковим правовим документом, проте він заснований на нормах міжнародного права, передусім таких як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенція про статус біженців. Документ деталізує положення названих актів, які відповідають специфічним потребам ВПО і пояснюють, як необхідно їх застосовувати в умовах внутрішніх недобровільних переміщень.

«Керівні принципи з питання переміщення осіб всередині країни» містять визначення ВПО – це особи або групи осіб, яких змусили рятуватися втечею або залишити свої домівки чи місця звичайного проживання в результаті або з метою уникнення наслідків воєнного конфлікту, масового насильства, порушень прав людини, стихійного чи викликаного людською діяльністю лиха і які не перетинали міжнародно визнаних державних кордонів. Документ передбачає захист від недобровільного переміщення, допомогу при переміщенні, гарантії безпечного повернення, переселення та реінтеграції, а також визначає гарантії, що мають надаватися на всіх фазах процесу. Цей документ покликаний захистити ВПО від дискримінації, пов'язаної з їхнім становищем, забезпечити їм права і свободи,

визначені міжнародним та національним законодавством. Водночас він не звільняє ВПО від індивідуальної кримінальної відповідальності за здійснення геноциду, злочинів проти людяності чи воєнних злочинів. Також зазначено, що основний обов'язок і відповідальність за надання захисту і гуманітарної допомоги ВПО покладається на національну владу. ВПО має забезпечуватися захист від насильства, тортур, від голоду як методу ведення війни, від використання людей як захисного щита, недобровільного вербування до збройних формувань та від загроз подібних дій. ВПО мають право просити і отримувати необхідну допомогу. Насамперед потрібно задовольняти потреби найбільш незахищених категорій (діти без супроводу, вагітні жінки, інваліди, особи похилого віку). Влада повинна сприяти єдності сімей, пошукам зниклих родичів тощо.

ВПО мають право на достатній життєвий рівень. Вони повинні мати доступ до продуктів харчування, тимчасового житла, необхідного одягу та базових медичних послуг, а за потреби до психологічної та соціальної допомоги. Незаперечним їх правом є також доступ до освіти.

Вкрай важливим видається двадцятий принцип документа, відповідно до якого влада зобов'язана видавати ВПО всі документи, необхідні для визнання і реалізації їхніх прав, спростити заміну втрачених документів, не вимагати повернення в місця попереднього проживання за залишеними там документами.

ВПО гарантується свобода пересування, тобто можливість шукати безпечного місця на території своєї країни, а також вільний виїзд за межі держави і пошук притулку за кордоном. Водночас вони мають бути захищені від недобровільного повернення чи переселення в місця, де може виникнути загроза їхньому життю чи здоров'ю. Компетентні органи несуть головну відповідальність за встановлення умов, які б забезпечили ВПО можливість повернутися до своїх домівок або переселитися для проживання в іншій частині країни, вони повинні докладати всіх зусиль для забезпечення реінтеграції поверненців. Причому має забезпечуватися всебічна участь ВПО у плануванні та організації їх повернення чи переселення. Влада повинна сприяти поверненню ВПО їхнього майна, а якщо це неможливо – надавати відповідну компенсацію.

Значна увага приділяється діяльності гуманітарних організацій, співпраці з ними національних держав. Спеціальний доповідач ООН з прав людини ВПО, який

регулярно доповідає Генеральній Асамблеї щодо ситуації у відповідній сфері, неодноразово зазначав, що «Керівні принципи з питання переміщення осіб всередині країни» отримують все ширше визнання, дедалі більше держав керуються ними під час розробки власного законодавства. Водночас визнані міжнародні експерти застерігають щодо спрощеного їх розуміння, зокрема не виправданого застосування підходу, аналогічного до надання захисту біженців. При розробці національного законодавства варто враховувати, що на відміну від біженців, яким спеціальний правовий статус є необхідним, оскільки вони втратили захист власної держави і змушені шукати його на чужій території, ВПО не потребують такого статусу, а отже, і громіздких і складних процедур його визначення. Вони перебувають на території власної держави, є її громадянами і користуються рівними з іншими громадянами правами. На думку Вальтера Кьоліна, що був провідним автором цього документа, а також певний час обіймав посаду Спеціального доповідача ООН з питань прав людини ВПО, застосування норм, що стосуються біженців, тобто іноземців, до ВПО може обмежити їхні права, які належать їм як громадянам. Він підкреслював, що для виявлення тих, хто був вимушено переміщений і потребує особливої допомоги, немає необхідності виходити за межі таких звичайних адміністративних заходів, як реєстрація, і запроваджувати спеціальні процедури [4].

Оскільки Україні доводиться терміново розробляти законодавство щодо ВПО, тобто у сфері, де до цього часу жодних напрацювань не існувало, «Керівні принципи з питання переміщення осіб всередині країни» видаються надійним орієнтиром для українських законотворців і мають бути ретельно вивчені та враховані. По-перше, у документі акумульовано головні висновки світової політичної думки щодо проблеми, по-друге, норми основних міжнародно-правових документів із захисту прав людини є частиною національного законодавства [8].

У співпраці з міжнародними організаціями Міністерство соціальної політики України в стислі терміни організувало інформаційну базу ВПО і їх реєстрацію для надання переселенцям відповідного статусу. На щомісячну грошову допомогу цим людям для оплати оренди житла і комунальних послуг Уряд України виділив близько 3,4 млрд грн. Їм забезпечено спрощений доступ до одержання пенсій, фінансової допомоги, пошуку роботи, адаптації в новому середовищі.

За станом на 3 червня 2015 р. на облік підрозділами Мінсоцполітики України взято 1 млн 325 тис. 154 ВПО з Донбасу і Криму, або 1 млн 41 тис. 282 родини. Цей показник, за словами урядовців, постійно зростає [3].

Для допомоги переселенцям Уряд України створив Міжвідомчий координаційний штаб, до якого увійшли представники 15 міністерств і відомств. Створено інформаційні ресурси, розроблено «дорожні карти» з чітким алгоритмом дій, покликані допомогти ВПО ознайомитися з їхніми правами і можливостями, які надає держава. Крім того, системному вирішенню проблем переміщених осіб покликана сприяти розроблена Комплексна державна програма щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 р. Її метою є зниження рівня соціальної напруженості серед переселенців і в суспільстві загалом; сприяння інтеграції та соціальній адаптації таких осіб за новим місцем проживання; забезпечення створення належних умов для життєдіяльності, прав та реалізації потенціалу; соціальна, медична, психологічна та матеріальна підтримка; створення передумов для компенсації майнової (матеріальної) та моральної шкоди; створення сприятливих умов для добровільного повернення на місця попереднього проживання (за умови повного фактичного припинення бойових дій на територіях, на яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження) [6].

Олександр Ключев, аналітик Громадянської мережі ОПОРА, так визначає перспективи правового статусу ВПО: «Державні посадовці мають відмовитися від хибного розуміння внутрішньо переміщених осіб як «тимчасових» жителів територіальних громад. Це бачення чиновників суперечить міжнародним стандартам та міжнародним зобов'язанням України щодо забезпечення повноцінної інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Держава зобов'язана гарантувати вільний вибір між повною інтеграцією в нових громадах та поверненням в місця колишнього проживання» [1].

Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин ініціював прийняття Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [6], який містить визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» і системи реєстрації, спрощує

користування різними соціальними й економічними правами, передбачає гарантію надання тимчасової допомоги.

Також прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Цей закон встановлює правову основу щодо Криму і осіб, що залишили півострів. Він урегулює переміщення між Кримом і материковою Україною, передбачаючи, що всі громадяни України, які здійснюють переміщення між Кримом і материковою Україною, повинні мати посвідчення особи і проходити через офіційні контрольні пропускні пункти, а в інших випадках їх пересування є вільним. Закон торкається також інших питань, що становлять інтерес для ВПО з Криму, наприклад отримання допомоги з безробіття, реалізація права голосу і заміна документів, що посвідчують особу.

Крім того, Кабінет Міністрів України та міністерства ухвалили інші підзаконні акти (постанови, інструкції), покликані полегшити доступ ВПО до пенсій, соціальних виплат, медичного обслуговування, роботи та освіти: Постанова Кабінету Міністрів України «Про облік осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції», Наказ Міністерства соціальної політики України «Про внесення змін до форми заяви про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, затвердженої наказом Міністерства соціальної політики України від 08 жовтня 2014 року № 738».

У постанові про реєстрацію передбачено, що Міністерство соціальної політики очолює організацію реєстрації, ведення єдиної бази даних зареєстрованих ВПО і процес видачі ВПО типових свідоцтв. Це завдання покладено на структурні підрозділи Пенсійного фонду України. Міністерство соціальної політики разом з УВКБ ООН та фахівцями з Грузії розробило відповідні засоби реєстрації та збору даних, а також програмне забезпечення (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб»). Для отримання інформації про ВПО програмне забезпечення Єдиної інформаційної бази даних доповнено даними щодо працевлаштування, рівня освіти, потреби в постійному житлі, відомостями про інвалідність із зазначенням причини інвалідності, групи, нозологічних ознак, а також інших потреб ВПО (житлових, медичних, соціальних).

Кабінет Міністрів України в жовтні 2014 р. ухвалив постанови про реєстрацію ВПО та надання їм матеріальної допомоги для придбання тимчасового житла: постанови «Про надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг», «Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України або району проведення антитерористичної операції». За бюджетною програмою на 2016 р. передбачені кошти (2,8 млрд грн) для виплати щомісячної адресної допомоги ВПО [3].

З метою посилення соціального захисту ВПО та підвищення зацікавленості роботодавців у їх працевлаштуванні державна служба зайнятості забезпечила реалізацію заходів сприяння зайнятості ВПО, передбачених статтею 24-1 Закону України «Про зайнятість населення», щодо компенсації роботодавцям витрат на оплату праці за працевлаштованих безробітних з ВПО, а в разі потреби – компенсацію витрат на їх перепідготовку чи підвищення кваліфікації. Також зареєстрованим безробітним з ВПО компенсуються фактичні витрати на переїзд до іншої адміністративно-територіальної одиниці місця працевлаштування та витрати для проходження медичного огляду, якщо це необхідно для працевлаштування.

Протягом січня – травня 2016 р. працевлаштовано 696 ВПО з компенсацією роботодавцю витрат на оплату праці, 12 ВПО отримали компенсацію витрат на проходження медогляду [3].

Мінсоцполітики України активно співпрацює з міжнародними організаціями щодо надання міжнародної технічної та гуманітарної допомоги ВПО. Зокрема, укладено Угоду з виконання проекту між Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ) ГмбХ та Мінсоцполітики України в рамках проекту «Зміцнення спроможності українських територіальних громад до прийняття внутрішньо переміщених осіб в Україні» для реалізації компонента «Психологічна підтримка та управління конфліктами». Мінсоцполітики України є бенефіціаром проекту Програми розвитку ООН «Економічне і соціальне відновлення Донбасу»

(розширення можливостей щодо зайнятості та підприємництва), який реалізується з 2015 р.

Міністерство закордонних справ України (МЗС України) долучено до вирішення питань, пов'язаних з організацією роботи Цільового фонду ООН для України, покликано забезпечити фінансування першочергових потреб на постраждалих територіях Східної України. На виконання відповідного доручення Кабінету Міністрів України МЗС України, у межах компетенції оперативно розглянуло та погодило проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про уповноваження Віце-прем'єр-міністра – Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України виступити з ініціативою міжнародного характеру про заснування Цільового фонду багатьох партнерів для України» [3]. Після цього 12 квітня 2016 р. українська сторона звернулася до ООН з проханням щодо започаткування роботи Цільового фонду ООН (United Nations Multi-Trust Fund), який може фінансуватися багатьма донорами і отримала позитивну відповідь від офісу ООН в Україні. На сьогодні завершується опрацювання концепції функціонування Фонду.

З метою забезпечення першочергового задоволення потреб найбільш незахищених категорій ВПО на засіданні Уряду 8 червня 2016 р. прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р., якою врегульовується ряд питань стосовно обліку ВПО.

Для вдосконалення системи призначення та здійснення контролю за соціальними виплатами ВПО Кабінету Міністрів України прийняв постанову «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам». Ця постанова вносила зміни до Постанови Кабінету Міністрів України «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» та затвердила порядок призначення (відновлення) соціальних виплат ВПО та порядок здійснення контролю за проведенням соціальних виплат ВПО за місцем їх фактичного проживання / перебування.

Мінсоцполітики України проводить щотижневий моніторинг призначення (відновлення) соціальних виплат ВПО. За оперативною інформацією структурних підрозділів соціального захисту населення обласних, Київської міської державних

адміністрацій за станом на 20 липня 2016 р. соціальні виплати поновлені 18 186 особам [3].

Важливим кроком на шляху дотримання забезпечення прав ВПО стало створення окремого органу центральної влади. У постанові від 8 червня 2016 р. Кабінет Міністрів України визначив повноваження Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, де передбачено, що одним з основних завдань новоствореного міністерства є забезпечення формування і реалізації державної політики у сфері розбудови миру. Також у документі визначаються єдині організаційні та методичні підходи до вирішення питань щодо координації діяльності з надання гуманітарної допомоги, сприяння реалізації комплексу заходів, спрямованих на зменшення соціального, економічного та екологічного впливу вибухонебезпечних предметів на життя і діяльність населення [1].

Висновки. Важливо, щоб Україна продовжила прийняття загальних законів стосовно ВПО, адже існуюча правова база створює диспропорції у ставленні до ВПО з Криму та Сходу України. На думку експертів, слід удосконалити механізми реалізації законів України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», Програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої Постановою Верховної Ради України «Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України» (п. 8 «Соціальний захист, працевлаштування та реінтеграція внутрішньо переміщених осіб», п. 11 «Нова політика міжнародної допомоги»); розробити та затвердити комплексну програму перепідготовки та працевлаштування ВПО, програму інтеграції та реінтеграції ВПО.

Список використаних джерел

1. **Вибори** як механізм інтеграції : як забезпечити виборчі права внутрішньо переміщених осіб : круглий стіл. – Режим доступу : <http://ukranews.com/news/182221.Krugliy-stol-Vibori-kak-mehanizm-integratsii-kak-obespechit-izbiratelnie-prava-vnutrenne-peremeshchennih-lits.uk>.

2. **Деякі** питання Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та

внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 черв. 2016 р. № 376. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF>.

3. **Звіт** про стан виконання у II кварталі 2016 року заходів, передбачених Комплексною державною програмою щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року. – Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category?cat_id=169302.

4. **Кєлин В.** Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны: Комментарий / Кєлин В. – Режим доступу : <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/Ridprinciplescommentary.html#foreword#foreword>.

5. **Про забезпечення** прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706-VII. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

6. **Про затвердження** Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015-%D0%BF/print1481273406316663>.

7. **Руководящие** принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны / Экономический и социальный Совет ООН (ЭКОСОС), 22 июля 1998. – Режим доступу : <http://www.refworld.org.ru/docid/50b345932.html>.

8. **Солодько А.** Захист соціально-економічних прав внутрішньо переміщених осіб: першочергові завдання для України / А. Солодько, Т. Доронюк ; Центр дослідження суспільства. – Режим доступу : http://www.cedos.org.ua/system/attachments/ffles/000/000/045/original/CSR_roP.pdf?1400493355.

List of references

1. **Vyboru** yak mekhanizm intehratsii : yak zabezpechyty vyborchi prava vnutrishno peremishchenykh osib : kruhlyi stil. – Rezhym dostupu :

<http://ukranews.com/news/182221.Krugliy-stol-Vibori-kak-mehanizm-integratsii-kak-obespechit-izbiratelnie-prava-vnutrenne-peremeshchennih-lits.uk>.

2. **Deiaki** pytannia Ministerstva z pytan tymchasovo okupovanykh terytorii ta vnutrishno peremishchenykh osib : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 cherv. 2016 r. № 376. – Rezhym dostupu : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF>.

3. **Zvit** pro stan vykonannia u II kvartali 2016 roku zakhodiv, prevedbakhennykh Kompleksnoiu derzhavnoiu prohramoiu shchodo pidtrymky, sotsialnoi adaptatsii ta reintehratsii hromadian Ukrainy, yaki pereselylysia z tymchasovo okupovanoi terytorii Ukrainy ta raioniv provedennia antyterorystychnoi operatsii v inshi rehiony Ukrainy, na period do 2017 roku. – Rezhym dostupu : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category?cat_id=169302.

4. **Kyolin V.** Rukovodyaschie printsipy po voprosu o peremeschenii lits vnutri strany: Kommentariy / Kyolin V. – Rezhim dostupu : <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/Ridprinciplescommentary.html#foreword#foreword>.

5. **Pro zabezpechennia** prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib : Zakon Ukrainy vid 20 zhovt. 2014 r. № 1706-VII. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

6. **Pro zatverdzhennia** Kompleksnoi derzhavnoi prohramy shchodo pidtrymky, sotsialnoi adaptatsii ta reintehratsii hromadian Ukrainy, yaki pereselylysia z tymchasovo okupovanoi terytorii Ukrainy ta raioniv provedennia antyterorystychnoi operatsii v inshi rehiony Ukrainy, na period do 2017 roku. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015-%D0%BF/print1481273406316663>.

7. **Rukovodyaschie** printsipy po voprosu o peremeschenii lits vnutri strany / Ekonomicheskii i sotsialnyiyy Sovet OON (EKOSOS), 22 iyulya 1998. – Rezhim dostupu : <http://www.refworld.org.ru/docid/50b345932.html>.

8. **Solodko A.** Zakhyst sotsialno-ekonomichnykh prav vnutrishno peremishchenykh osib: pershocherhovi zavdannia dlia Ukrainy / A. Solodko, T. Droniuk ; Tsentr doslidzhennia suspilstva. – Rezhym dostupu : http://www.cedos.org.ua/system/attachments/ffles/000/000/045/original/CSR_roP.pdf?1400493355.

Надійшла до редколегії 06.12.16